

Szatmári táj magyarszürke ökrei

A névadás alapfeltétele az embernek állattal, mint tulajdonával való személyes kapcsolata. Ha kapcsolat nincs, fel sem merülhet a névadás.

A tulajdonnév pedig olyan nyelvi elem, amely egymástól való megkülönböztetésre, de ugyanakkor önmagával való azonosításra szolgál. Az állattartás és tenyésztés pedig ősidők óta igyekszik az egyedek e nyelvi elem – hívónév – pontosítására. Az igás állatok használatakor a megnevezést nem nélkülözhetik.

Szatmár-Bereg megyében az ökör mint igavonó, fontos tényezője volt a gazdálkodásnak. Egyrészt a sok sár nagy erőt igényelt a jármóznál, másrészt rangot jelentett ökrösgazdának lenni. Az 1–5 holdas kisgazdának nem igen volt ökre, azok tehénfogattal oldották meg szükséges munkáikat. Az ökrösgazda módos gazda volt. A vagyona, szántóföldjének nagysága összhangban állt az ökrei számával. Arra vágott, azért dalolta a nótát: „Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani”.

A falu első gazdái három-négy pár ökör, illetve ökrötintót tartottak a többi szarvasmarha mellett. Egy ilyen istállóban még 2–3 tehén és más növendék állt, összesen 20–25 db. Ez jelentette a gazda bankját. Egy kifejlett 8–10 mázsás ökröpárért 1,8 pengő/kg váróáron számolva Fehérgyarmaton aratásvásárákor 1 kh. földet vehetett a gazda abban az időben.

A tehén létszám biztosította az évenkénti két bikaborjú beállítását, amelyből jövőre tinó lett. A paraszti célszerűség azt diktálta, hogy lehetőleg a saját szaporulatból kerüljön ki az utánpótlás, mert így a legidősebb párökör négy éves korában eladva tiszta bevételt jelentett. Ha pedig saját szaporulatból egy párat nem tudott kiállítani, akkor télen gyalog bejárta „ungot-berget” még a Paládságot is, hogy kedvére való párját találjon a feletlen tinójának. Zsebében ott lapult a madzag, amelyre még otthon göböket kötött az otthoni tinójának méreteiről (marmagasság, övkörméret, lábszárkörméret) és ezt összevetette azzal, amit meg akart venni. Ha ilyet talált, és ára is kedvező volt, akkor parolába csapott és megitták az áldomást is. A jó vásár tudatában hazavezette „toronyiránt” tinója párját. Ez mindig egy nagy élmény, jó kirándulás, esemény volt, mert eközben meglátogathatta katona cimboráját, vagy jó ismerőst és hírt tudtak egymásról.

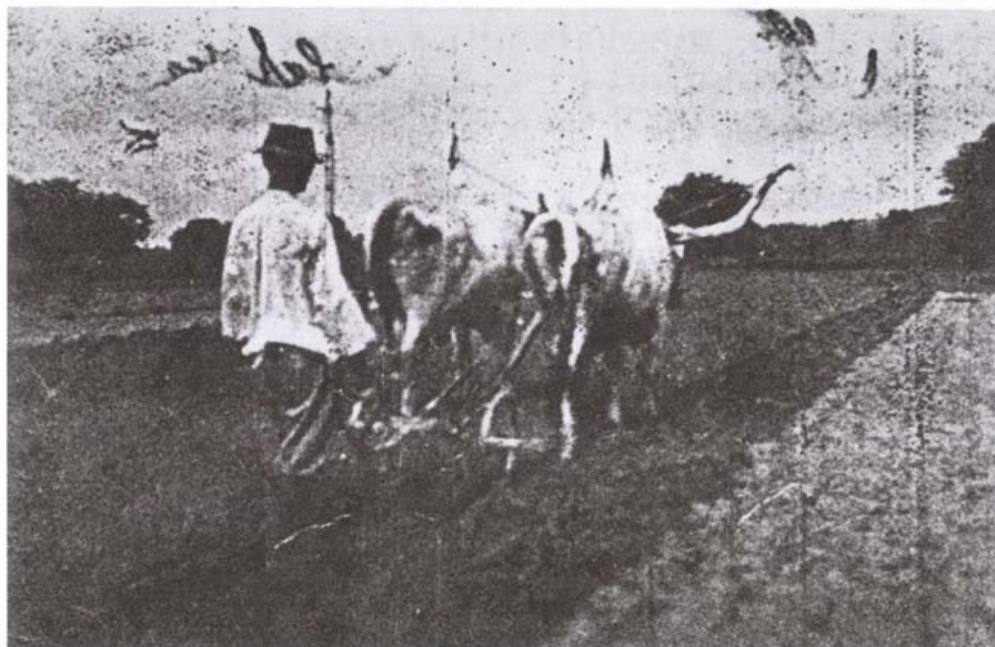
A vétel körülményeit, a vásár lezajlását, aztán a téli estéken aprólékosan ki-, illetve átbeszélték a családdal, vagy a szomszédokkal, ha jöttek beszélgetésre.

A nagy múltú magyar szürke csordát Kisarban a tsz szüntette meg. Kisar tenyésztő munkájának rangját az a tény mutatta, hogy a legnagyobb tenyészértékű apaállatokat a Hortobágyról vásárolták, ezért voltak híresek az itt tartott ökrök.

Az ökrök neveit nagy gondnal és pontossággal választották ki a testforma, szarvállás, vérmérséklet, lábállás, szín és tömeg szerint. Az ökrörnevek köre évtizedek óta alig bővült. Egy-egy településen Szatmárban e nevek előfordulása gyakori, de még egy falun belül is általánosak. Gyűjtésem során kiviláglott, hogy a paraszti tenyésztésben lévő ökrörnevek közelebb állnak a népi névadás szokásaihoz, mint az uradalmi vagy más nagyüzemekben. Az utóbbinál előfordulhatott, hogy helynevet (Hunyad, Meggyes), illetve keresztnévet (Sándor, László, vagy becézve Sanyi, Laci) nevet kapták, de ilyet egyetlen gazdaember nem adott Tiszaháton ökreinek. Inkább a szavak hangulata, csengése és rokonszenve vagy nosztalgia sarkallta a névadást „mert nagyapámnak is volt ilyen nevű ökre”.

De szerepe lehetett még a szokásos névizlésnek esetleg divatnak is. Pl. háború idején Vitéz, Kardos, Fegyver, Huszár helyet kapott a névsorban. Igazán a pozitív jelentésű elemek: erős, bátor (Szarvas, Betyár, Lombár, Zsándár, Szilaj) kerültek előtérbe. A családban esemény volt az állatoknak nevet adni és ez esetleg hetekig vita tárgya is volt, hogy ugyan melyik lesz hát a legkifejezőbb név adott esetben?

A leggyakoribb ökrörnevek voltak: 1. *Betyár*: Bátor tekintet, szép járásnem jellemezte, a faluban az ökrök 40 %-át így nevezték. 2. *Bokros*: Szűk szarvállású. 3. *Csaplár*: Széles mellkas, jó takarmány értékesítő. 4. *Csengő*: Hangja, bömbölése szerint. 5. *Fegyver*: Verekedős természetű. 6. *Fickó*: Mozgékony, az ostort nem bírja. 7. *Gombos*: Szarvhegyén szarugomb maradvány. 8. *Huszár*: Vastag csontú, energikus. 9. *Hajdár*: Jó jármás, széles szarvállású. 10. *Kajla*:

Szarka Imre gazda Szilaj és Betyár nevű ökrei szántás közben. Kisar, 1952.

Csapott far, és csapott szarvállás. 11. *Kardos*: Hátsó lábállása szerint. 12. *Kormos*: Fekete erőteljes hosszú szőr a fej és a nyaki részen. 13. *Körmös*: Meredek elülső lábállás. 14. *Kökény*: Sötétkék szemű. 15. *Lantos*: Szarvállása lanthoz hasonlít. 16. *Lompos*: Lassú mozgású, az ostort eltűri. 17. *Lombár*: Jó jármás, jó takarmány értékesítő.¹ 18. *Mozsár*: Zömök és mély törzsű, jó kötésű. 19. *Pajkos*: Viselkedése szerint. 20. *Sinór*: Hátvonala feszes, egyenes, keménykötésű. 21. *Sodró*: Pörge, csavarodott, hosszú szarv. 22. *Sudár*: Magas, hosszú lábú, sekély mellkasú (levegős). 23. *Szarvas*: A legideálisabb szarvnövekedésű „pennás”, tollhegyre emlékeztető szarvalakulás, a Betyár névvel gyakran párosították. 24. *Szenyves*: Piszkos, avas szőrzetű. 25. *Szilaj*: Vad, hirtelen természetű, hamis, lökös. 26. *Szomjas*: Jó étvágyú, jó takarmányértékesítő. 27. *Tökszár*: Gúnyos név, a csököttsége miatt. 28. *Vihar*: Gyorsmozgású, hamis természetű. 29. *Villás*: Szarvállása szerint, hasonló a Szarvaséhoz. 30. *Vitéz*: Erőteljes mozgású, verekedő típus. 31. *Zsandár*: Robosztus, lassú mozgású, megbízható, jó jármás.

Nem tartották kívánatosnak egy-egy névben a mássalhangzó torlódást, s a fetűnő rímet (Lompos, Gombos) vagy a több szótagúságot. Mindig csak két mássalhangzó lehetett a hívónévben. Megfigyelhető az is, hogy a szépnek tartott magyar nevekben az 'a' 'á' 'e' 'i' 'ó' hangok domináltak.

Az említett nevek ott adtak jó lehetőséget a névvariációra, ahol több darab volt egy istállóban. A típusok jellemző testformát és viselkedésük szerint pontosan eltalálták az állatra jellemző nevet. Olyan nem fordult elő, hogy egy gazda állományán belül kettőnek azonos nevet adott volna. A nevek hordozták az állat jellemző tulajdonságait és ezért ezzel is értékesebbnek tűntették fel.

Az állatnevek esztétikájába belejátszott, hogy az ökrök elvéve becsmérlő neveket is kaphattak (Tökszár). De felfogható ez tréfás, hangulatos kedveskedésnek is. A parasztembernek van humora. Élvezte a munkáját és munkatárgyát egyaránt, mert örömet lelte benne.

¹ Valószínűbb, hogy a szarv alakjára utaló név (Szerk.)

Azonos párban egyforma kezdőbetűvel sem nevezték el a párokat, mert az azonos hangzás, az egyformánérés nem kívánt mozgást, illetve mozdulatokat idézett volna elő, úgy a jászólnál megköltve, mint a járomban, munka közben. Ez elővigyázatosságot is mutat, mert balesetveszélyt rejtett magában, pl. Kormos-Körmös vagy Lompos-Gombos. A legjobban a szabadon legeltetésnél volt gyakori eset, hogy a veszekedős, hamis természetű ökrök a szomszédos társakkal összezsaptak, verekedtek. Ez virtust jelentett és ezek a vérmérsékletek igazodtak a kapott nevékhöz, Pl. Vitéz, Betyár, Szilaj. Egymáshoz azonos korú ökörtinót pároltak össze, ez is szabály volt.

Jármazás során a lassúbb-lomha járásút jobboldalra fogták a rúdnál, ez volt a belső (mint lónál a rudas), a kocsis itt is jobboldalt ül (mert általában jobbkezesek az emberek) így az ostort a lassúbb járású ökröknél oldalról észrevétlenül használhatta, hogy a baloldalsó nem vegye észre, és ezáltal a mozgás kiegyenlítődjött. Ezen kívül a jobb oldalon lévőnek a magasabb ökröt fogták, mert a szántásnál a barázda mélységet ezzel kiegyenlítette a csálás (baloldali) magasságához képest. Ez azért is volt fontos, hogy a járom felső része egyenes maradjon, az erővonal kiegyenlítődjön. Ezt a fizikai tételt a gyakorlat során ösztönösen alkalmazták a parasztemberek. Teherbíró képességére jellemző, hogy egypár jó jármos ökör egy cséplőgépet is képes volt elvontatni.

A névhasználat során az állatok reflexszerűen megszokták nevüket és a hajtásnál, ha szólították, fordult balra vagy jobbra a járomban ostorozás nélkül. Ezért ostort a legutolsó esetben használtak, a szóval való terelés kímélő, nyugodt kapcsolatot teremtett állat és ember között.

Névről szólítani valakit, illetve valamit mindig tiszteletet és kapcsolatot jelentett.

Az ökörnevek leírására a szakmaiságon túl egy másik fontos tényező is készített. Felnő mai ifjúságunk úgy, hogy a magyar irodalom remekeit nem élvezik, mert némely fogalmat nem értenek. Érettségire készülve lányom megakadt Arany János: Toldi remekművén, ahol Bence kérlete Miklóst: „jó kiscsászám” „Itt hagynád a Bimbót, s Lombárt a hajszását, kinek hétvására nem találni mását”. (Járomban a baloldali a csálás vagy kéztűlő, a jobboldalon áll a belső vagy hajszás). Ezt nem értette.

Ne hagyjunk megválaszolatlan kérdést ifjúságunknak, de magunknak se.

Szűcs István

A csillebérci egykori úttörőtábor s az úttörővasút

A forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján gyakran szóba kerül, hogy az elmúlt másfél évszázad alatt egy-egy politikai kurzus hogyan próbálta a maga számára hasznosítani március emlékét. A 100. évforduló éppen jókor jött a hatalomra törő baloldali erőkhöz ahhoz, hogy 48/49 egyedüli örökösiként legitimizálják uralmukat. A „fordulat évét” is a nagy elődök reformlépéseikhez hasonlították, és a 100 év előtti hősök jelképrendszerével díszítették. Gondoljuk csak meg, hogy ekkor még az országot Kossuth-címer jelzi, Petőfiről, Kossuthról kitüntetések, díjakat, intézményeket neveznek el.

A 48-as kultusz érthető módon átszötte az ifjúsági mozgalmat és az oktatást is – az aktuálpolitika legnyilvánvalóbb céljainak megfelelően. A 48-as Ifjúsági Bizottság januári felhívásában („Segítséget a görög népnek!”) arra emlékeztetett, hogy 100 évvel ezelőtt milyen internacionalista segítséget kapott a magyar ügy Európa forradalmár fiaitól; így most nekünk is illik segítenünk adományok gyűjtésével, kultúrelőadásokkal, és azzal, hogy a nagyobb településeken utcát nevezünk el a görög kommunisták vezetőjéről, a legendás Markosz tábornokról... (Vajon van-e még róla elnevezett utca?)